

РЕКОМЕНДАЦІЇ КРУГЛОГО СТОЛУ

«Науково-освітня дипломатія: нові виклики та завдання»

У роботі круглого столу **«Науково-освітня дипломатія: нові виклики та завдання»**, що проходив 14 червня 2022 року під егідою ГО "Національна академія наук вищої освіти України" (далі – ГО «НАН ВО України» або Академія) на платформі ZOOM взяли участь члени Національної академії наук вищої освіти України, представники української та європейської вищої школи, науково-дослідних установ України, українського бізнесу, громадської організації "Українська асоціація експортерів освітніх послуг", студенти українських закладів вищої освіти (далі – ЗВО) (всього понад 50 учасників).

Метою заходу стало вироблення узгоджених підходів до аналізу нових викликів і завдань вищої школи України, формування єдності у розумінні шляхів діяльності і подальшого розвитку закладів вищої освіти та науково-дослідних установ України в умовах військової агресії росії.

У процесі фахових дискусій предметом найбільш зацікавленого та ґрунтовного обговорення стали наступні питання:

- нові соціально-економічні виклики для вищої освіти України в умовах воєнного стану;
- війна в Україні: виклики чи помилки системи вищої освіти?
- посилення патріотичного виховання у вищій школі України як вимога часу;
- реалізація права на доступ до вищої освіти в Україні в умовах російської агресії;
- інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах війни;
- посилення ролі міжнародної співпраці між ЗВО у воєнний та повоєнний періоди.

За результатами обговорення вказаних та інших питань учасники круглого столу констатували, що широкомасштабне російське вторгнення в Україну не лише змінило пріоритетність діяльності та забезпечення різних сфер економіки нашої держави, але й докорінно змінило існуючий світовий порядок. Назріла доцільність трансформації наявної системи міжнародної безпеки як основи світового порядку. Формування оновленої геополітичної системи створює нові можливості для України за всіма векторами розвитку. Освіта як одна з основних складових людського капіталу і, відповідно, людського потенціалу нашої країни покликана стати однією з головних передумов побудови України як сучасної конкурентоспроможної європейської економіки.

Війна, розгорнута російською федерацією проти України, є страшною трагедією для українського народу і величезним викликом для галузі вищої освіти України. Російська збройна агресія 2022 р. призведе до істотних змін у системі вищої освіти України. Наслідками її, насамперед, будуть скорочення державних видатків на вищу освіту та бюджетних місць у ЗВО, значне посилення «освітньої міграції», що спричинить суттєве зниження попиту на вітчизняну вищу освіту з відповідними наслідками для професорсько-викладацького складу, адміністрацій та мережі ЗВО. 43 ЗВО пошкоджені, 5 – повністю зруйновані, 34 завершили процес тимчасового переміщення у безпечні регіони України. Попри це, заклади вищої освіти в Україні працюють, вони активні, і демонструють необхідну нині консолідацію своїх освітянських сил для злагодженої роботи, окреслення планів та перспектив.

Станом на 14 червня 2022 року, кількість українців, які виїхали за кордон з моменту російського вторгнення в Україну, становила понад 7,5 мільйона осіб. Понад 3,3 мільйона біженців з України отримали в країнах Європейського Союзу статус тимчасового захисту. Це лише офіційно зареєстровані біженці. Лише 79,2% біженців з України збираються повернутися на Батьківщину після закінчення війни, а 10,9 % повертатися не планують. Це 660 тис. дорослих громадян нашої держави, переважна частина з яких – репродуктивного віку. У разі продовження війни на триваліший період ця цифра може сягнути 1 млн осіб.

26 000 викладачів виїхали за кордон, частина з них знайшли роботу в новій країні проживання. 670 000 учнів покинули Україну через війну, з них близько 60-70% - випускники українських шкіл. Значна кількість школярів почали відвідувати навчальні заклади в країнах Європи та переключились на адаптацію до життя там. І у багатьох з них змінились пріоритети. Чи повернуться вони в українські школи і українські ЗВО?

Хоча бомби країни агресора падали на будівлі шкіл та університетів, вони зруйнували і саму систему освіти.

Фінансування вищої освіти має системні недоліки, тому залишається неефективним, а заклади постійно відчують брак коштів на забезпечення функціонування та, насамперед, на розвиток, що потребує здійснення невідкладних заходів щодо пошуку кардинально нових механізмів залучення ресурсів у системі вищої освіти (сталі фонди (ендаументи), співфінансування, державно-приватне партнерство тощо). Стримуючим фактором для забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти залишаються неефективність і витратність мережі закладів вищої освіти, що посилюються наявними обмеженнями фінансової автономії закладів вищої освіти.

Існує суттєвий розрив в оплаті праці між сектором вищої освіти й іншими секторами економіки. Також заробітна плата науково-педагогічного персоналу ЗВО в Україні є набагато нижчою, ніж у провідних країнах світу, що призвело до падіння престижності цього виду діяльності, особливо в умовах воєнного стану, коли ЗВО змушені оптимізувати витрати на оплату праці науково-педагогічним, науковим і педагогічним працівникам за рахунок:

- 1) зменшення розміру доплат за науковий ступінь доктора наук/доктора філософії та доктора наук, за вчене звання професора, доцента, старшого дослідника, професора;
- 2) вимушених неоплачуваних відпусток (у 2022 р. щорічна відпустка 24 дні, а не 56 днів);
- 3) перерозподілу годин в навчальних планах між аудиторними заняттями та самостійною роботою;

4) скорочення штату працівників.

Очевидним найбільш негативним наслідком кризової ситуації стала досить висока кількість закладів вищої освіти, що призвело до знецінення отримуваних кваліфікацій, гострішою стає конкуренція, шириться безробіття серед випускників ЗВО.

До війни іноземні громадяни понад ніж 150 країн світу мали можливість навчатися у 240 закладах вищої освіти України і здобувати її за різними спеціальностями. Україна займала 1,5% світового ринку для іноземних студентів. На початок 2021/2022 н.р. в українських ЗВО навчалось понад 76 тис. іноземців. До основних причин, які сприяли зростанню в останні роки їх чисельності, варто віднести: якість і вартість навчання, визнання диплома на батьківщині, бажання навчатися в одній з європейських країн. За даними МОН України від початку війни за кордон виїхало понад 60 тис іноземних студентів, які продовжують навчатися в українських ЗВО онлайн. Згодом проблема їхнього повернення в Україну стоятиме досить гостро, особливо у заклади тих регіонів, які зазнали значних ушкоджень від пандемії COVID-19 та військової агресії з боку росії. Їх частка лише у найбільш популярних ЗВО Харківської, Одеської, Запорізької та Дніпропетровської областей становить 15% від усіх іноземних студентів. Якщо взяти до уваги інші заклади даних регіонів та ще заклади вищої освіти Сумської, Херсонської, Миколаївської, Донецької, Луганської областей, то тут можна говорити, що близько 40% іноземних студентів не матимуть можливості ще тривалий час повернутися в Україну та продовжувати навчання. Більшість з них навчається на медичних спеціальностях, тому навчання для них у дистанційному форматі не є прийнятним.

Війна посилила й розширила виклики, які вже постали перед освітою через епідемію COVID-19. Для української освітньої системи це випробовування стало ще й своєрідним стимулом, який відкрив вікно нових можливостей, ставши каталізатором давно назрілих модернізаційних змін в освіті. Передусім, ідеться про розвиток цифрової та дистанційної освіти. На часі апробація та широке

впровадження сучасних методів навчання з використанням інформаційних технологій.

Актуальною нині є потреба розвитку цифрових компетенцій, освоєння новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для студентів, педагогічних працівників, що сприятиме розвитку критичного мислення, здатності до самостійних аргументованих суджень, умінню навчатися впродовж життя. Використання ІКТ відкриває нові можливості для проєктування й реалізації освітнього процесу, потребує засвоєння та розвитку цифрових компетенцій, зокрема, удоступнюють освіту, урізноманітнюють форми її отримання, забезпечують безперервність освіти впродовж життя, розвиток особистісно орієнтованого навчання тощо.

Важливим напрямом цифровізації освіти має стати широке запровадження до освітнього процесу якісних електронних підручників. Однак сьогодні вони є просто PDF-версіями паперових книжок. Такий формат не охоплює мультимедійних можливостей цифрового передавання інформації (інтерактивність, динамічна іконографіка, відеоконтент тощо). Виходячи з наявних форм ІКТ та нових завдань, що постали перед системою освіти унаслідок пришвидшення розвитку суспільно-політичних та соціально-економічних процесів у світі, особливо агресії росії в Україні, доцільно формувати освітню політику, яка б сприяла впровадженню різноманітних форм ІКТ в національний навчальний процес на всіх його рівнях.

Важливим напрямом удосконалення сучасного освітнього поля України є розвиток онлайн-курсів. Україна вже має певні напрацювання у цій сфері. Вельми успішним є громадський проєкт масових відкритих онлайн-курсів *Prometheus* із власною онлайн-платформою. Діє також проєкт *EdEra* (*Educational Era*), що створює онлайн-курси та освітній контент широкого спектра. Однак проблему визнання кваліфікацій, здобутих в онлайн-освіті, досі не вирішено. Цінність сертифікатів, запропонованих різноманітними платформами масових онлайн-курсів, так само не визначено на ринку праці. Для таких форм навчання українська система освіти має напрацювати

механізми сертифікації, підтвердженої як провідними навчальними закладами та роботодавцями, так і державними органами освіти.

Цінним ресурсом модернізації освітньої системи, а надто в контексті спричинених війною проблем, є розвиток неформальної освіти. У Законі України «Про освіту» вже закладено підвалини розвитку неформальної освіти та визнання її результатів. Важливим завданням нині є визначення законодавчо конкретних механізмів цього процесу. Стаття 9 цього ж Закону визначає серед інших форм освіти дистанційну, мережеву та екстернатну. Максимально ефективно їх можна реалізувати тільки за умови високого рівня цифровізації освітнього процесу, для чого мають розвиватися три напрями: організаційно-законодавчий, методичний та інфраструктурний. Лише за їх поєднання можна досягти бажаного ефекту. Потребують пильної уваги розвиток неформальної та інформальної освіти, створення механізмів визнання її результатів у системі формальної освіти.

Для досягнення успіху в інноваційній економіці, людина має все більше володіти новими компетенціями, постійно їх оновлювати. Формування економіки знань і процеси глобалізації впливають на структуру ринку праці, підвищуючи залежність успішного працевлаштування та ефективної професійної діяльності людини від накопиченого нею людського капіталу. У зв'язку з цим головною тенденцією в сучасній освіті має стати впровадження моделі «освіта протягом життя» (lifelong learning), яка дає можливість людині адаптувати й розвивати свої компетенції й професійні навички відповідно до стрімких змін в економіці, технологіях та ринках праці. Варто враховувати нині й сучасну динаміку попиту на навички й компетенції. В економіці розвинутих країн зростає попит на кваліфікованих фахівців, здатних до нетривіальної аналітичної праці, та спеціалістів з розвиненими комунікативними компетенціями. Затребуваність національною економікою фахівців, спроможних швидко навчатися, опановувати нові уміння й навички, змінювати індивідуальну траєкторію трудової діяльності, зростатиме на тлі ризиків та викликів, спричинених війною. Значний попит на сучасному ринку праці, особливо на

позиціях середньої та вищої ланки, мають так звані *soft skills* (гнучкі навички), які не стосуються суто професійних компетенцій, а є комплексом надпрофесійних неспеціалізованих навичок – відповідальність, управління часом, здатність до роботи в команді, навички лідерства та соціального впливу, емоційний інтелект, гнучкість, адаптивність тощо.

Довіру до системи освіти підривають прояви академічної недоброчесності. У період перенасичення інформаційними ресурсами, розвитку інформаційних технологій, доступу до значної кількості джерел інформації проблема дотримання принципів академічної доброчесності, особливо у сфері вищої освіти, набуває надзвичайного масштабу.

Нині, в умовах воєнних дій, що спричиненні агресією росії проти України, надзвичайно важливою є робота тріади – *навчання, наукові дослідження, впровадження інновацій*, співпраця вітчизняних учених та підприємств, зокрема й оборонного комплексу. Вища школа має взаємодіяти з високотехнологічним виробництвом. В умовах зовнішньої агресії стало очевидним, що військово-політичне керівництво держави потребує високоякісних науково-аналітичних, прогнозних напрацювань. Необхідний і єдиний науковий центр, здатний об'єднати науковців з різних установ та забезпечити постійну координацію з державними органами, що визначають безпекову політику держави.

В умовах війни надособливого значення набуває національно-патріотичне виховання студентської молоді, як утвердження у свідомості і почуттях студента патріотичних цінностей, поваги до держави, родини, культурного і історичного минулого України, культивування кращих рис української ментальності. Професорсько-викладацький склад, студенти, співробітники ЗВО відстоюють незалежність своєї держави на усіх фронтах: у ЗСУ, батальйонах територіальної оборони, у кіберпросторі, волонтерських організаціях, беруть активну участь у масових заходах на підтримку України як на території нашої держави, так і за її межами. Боротьба з російськими окупантами викликала хвилю патріотизму, яка сколихнула всю Україну. І в той же час, національно-патріотичне виховання молоді, яка нині не випускає з рук гаджетів, є надважливим. Необхідно мати,

перш за все, державну стратегію національно-патріотичного виховання підростаючого покоління. В основу системи національно-патріотичного виховання покласти ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Національно-патріотичне виховання студентської молоді має бути складовою формування національно-державницького світогляду всіх українців.

В умовах військової агресії росії проти України наша держава опинилася у фокусі міжнародної уваги. У зв'язку з цим, стратегічного значення набуває науково-освітня дипломатія України, оскільки сприяє формуванню позитивної громадської думки про нашу державу, розвиває міждержавну співпрацю, створює мережі комунікацій між представниками різних освітніх і наукових напрямів країн світу, сприяє позитивному ставленню до українського народу, допомагає долати негативні наслідки варварської агресії та закладає фундамент для подальшої співпраці. Особливо сьогодні науково-освітня дипломатія стала активним засобом формування іміджу українських закладів освіти та широкої можливості показати Україну світу за допомогою інтелектуального потенціалу та професіоналізму. ЗВО активно розробляють нові стратегії інтернаціоналізації своєї діяльності в умовах воєнного стану, що має забезпечити просування освітнього потенціалу України, залученню іноземних студентів до навчання в Україні, просування нашої країни як сприятливої для розвитку глобальних талантів, популяризацію науково-технічних досягнень України, підтримку міжнародної співпраці у галузі освіти та науки, сприяння проведенню спільних міжнародних досліджень, наукових та освітніх обмінів, програм мобільності вчених і студентів.

Учасники круглого столу рекомендують:

1. Науковим фаховим відділенням Академії, всім академікам персонально вивчити та довести до відома молоді і студентів ЗВО України виступ Президента України Володимира Зеленського 10 червня 2022 року перед студентами та професорами провідних британських університетів про цілі та завдання російської агресії проти України.

2. Усіма доступними засобами (радіо, телебачення, преса, фейсбук тощо) забезпечити виступи академіків ГО «НАН ВО України» перед студентами, учнями, громадянами України щодо підступності та підлих дій російського агресора в Україні, про героїзм українського народу та воїнів Збройних Сил України у захисті незалежності нашої держави.
3. Засудити дії науковців і освітян росії та білорусі, які ганебно підтримали військову агресію проти України.
4. Проводити інформаційно-пропагандистські заходи щодо роз'яснення війни українців проти російських агресорів у системі зарубіжних ЗМІ, безпосередньо з населенням інших держав світу. Активізувати інформаційно-іміджеві заходи за кордоном під гаслом «Україна запрошує на навчання» із залученням приватного бізнесу і провідних європейських університетів.
5. Звернутися до університетів-партнерів за кордоном і міжнародних колег із закликом підтримати Україну, тиснути на свої уряди та парламенти щодо запровадження ще більш жорстких санкцій проти росії.
6. Підтримати Спілку ректорів України щодо ініціативи МОН України про скасування ДПА, ЗНО у середній школі, спрощення вступу до магістратури у 2022 році, відміни випуску в медичних університетах за системою «Крок»; надання права вишам самостійно встановлювати розмір оплати за навчання (у разі потреби); звернення до уряду з проханням збільшити кількість місць державного замовлення на 30% для вступників 2022 року, особливо для абітурієнтів із найбільш постраждалих територій та розглянути питання щодо наявних обмежень фінансової автономії закладів вищої освіти.
7. Продовжити розвивати елементи дистанційного навчання, консультацій і контролю знань, вмінь, навичок студентів, створювати онлайн-курси з основних та вибіркових навчальних дисциплін. Більш активно впроваджувати в освітній процес сучасні інформаційні технології та забезпечити студентів електронними навчальними посібниками.
8. Звернутися до МОН України щодо вирішення проблеми визнання кваліфікацій, здобутих в онлайн-освіті, напрацюванні механізмів

сертифікації, підтвердженої як провідними навчальними закладами та роботодавцями, так і державними органами освіти.

9. У рамках модернізації освітнього процесу тісно співпрацювати з фондами підтримки навчання (Франція, США, Британія та ін.).
10. Підтримати проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо питання дослідницької інфраструктури та підтримки молодих учених, оптимізаційного використання фондів для проведення наукових досліджень і науково-технічних розробок, проведення науково-технічної експертизи, підготовки наукових кадрів, сприяння залученню України до Європейського дослідницького проєкту в рамках програми «Горизонт Європи».
11. Продовжити імплементацію та гармонізацію вітчизняних законодавчих актів до рекомендацій директив країн ЄС.
12. Підвищити якість теоретичної підготовки студентів випускних курсів та вдосконалення ними практичних навичок з питань статистичної обробки й інтерпретації отриманих даних, оцінки ризиків впливу екологічних чинників на здоров'я людини для вирішення питання охорони громадського здоров'я.
13. Практикувати мобілізованість студентів в умовах надзвичайних станів та підвищення особистої відповідальності. Підвищити обізнаність молоді щодо можливостей та наслідків ракетних обстрілів, бомбардувань, застосування біологічної, хімічної, ядерної зброї (лекції, вебінари, круглі столи тощо).
14. Сприяти організації і проведенню майстер-класів з надання невідкладної домедичної допомоги при пораненнях, кровотечах, застосування біологічної, хімічної, ядерної зброї, майстер-класів з психологічної підтримки населення в умовах бойових дій.
15. У системі ЗВО України посилити патріотичне, військово-патріотичне виховання молоді, відповідальність молодого покоління за персональну участь в боротьбі з ворогом (допомога війську, волонтерський рух, воєнно-спортивний рух тощо).
16. Пропонувати внести зміни у навчальні плани підготовки курсантів, офіцерів

з урахуванням досвіду військових операцій і бойових дій ЗСУ.

17. Ураховуючи прогалини у роботі кафедр зі співробітниками і науково-педагогічними працівниками щодо національно-патріотичного виховання й перепідготовки офіцерського складу, посилити навчання для оновлення знань, роботу постійних семінарів, круглих столів з цих питань у системі післядипломної освіти.
18. Спираючись на унікальний досвід бойових дій ЗСУ та стале зростання їх авторитету, національної системи військової підготовки, на міжнародному рівні розглянути можливість створення Міжвідомчого військово-освітнього українського центру міжнародної освіти з метою залучення на навчання у ЗВО, які мають у своєму складі військові кафедри, факультети, інститути, діяльність якого буде побудована на засадах госпрозрахунку.
19. Посилити роботу ЗВО у напрямку інтернаціоналізації української системи вищої освіти.
20. Запропонувати ЗВО України проведення заходів з питань науково-освітньої дипломатії.
21. Активізувати міжнародну діяльність ЗВО через змішану форму навчання у тих країнах, де тимчасово відсутні дипломатичні установи України.
22. Провести на базі одного з провідного ЗВО України форум іноземних студентів різних років навчання.